

Nesplněné naděje reformátorů maturit v Polsku

Jerzy Lackowski

Příspěvek byl napsán v rámci projektu polského Střediska politických myšlenek (Ośrodek Myśli Politycznej)¹ nazvaného Polsko a Česká republika: Proč se neučíš od svého souseda? Nástroje pro využití zkušeností sousední země ve veřejné politice, organizovaného ve spolupráci s Centrem pro studium demokracie a kultury (CDK)² a spolufinancovaného Odborem veřejné a kulturní diplomacie Ministerstva zahraničních věcí Polské republiky v rámci výběrového řízení Polsko-české fórum: podpora rozvoje polsko-českých vztahů – 2013.

Role a význam maturity v polském systému vzdělávání

Maturitní zkoušky (často nazývané zkouškami dospělosti) završují všeobecné vzdělávání mládeže. Zjišťují, nakolik mládež splňuje požadavky plynoucí ze stávajícího všeobecně vzdělávacího programu. Nejsou bohužel povinné pro žáky, kteří ukončují studium ve středních odborných školách. Přesto se však už stalo normou (pokud jde o školy pro mládež), že tyto zkoušky skládají prakticky všichni žáci lyceí a převážná většina žáků středních odborných škol (jsou to především školy a učiliště technického zaměření). Přijetí ke studiu na vysokou školu je podmíněno maturitní zkouškou. Nepovinná maturita je pochopitelná v případě středních odborných škol (*technikum*), její účel je však nevy svělitelný v případě všeobecně vzdělávacích lyceí (*liceum ogólnokształcące*), jejichž hlavním úkolem je připravit žáky pro studium na vysoké škole. Nepovinná lyceální maturita svědčí, mírně řečeno, o nedůslednosti osob zodpovídajících v Polsku za podobu vzdělávacího systému. Má to také finanční aspekt, protože absolventi lyceí, kteří nechťejí skládat maturitní zkoušku a potřebují získat konkrétní profesní oprávnění, jež by jim umožnilo uplatnit se na trhu práce, nastupují většinou do dvouletých polyceálních škol (*szkoła policealna*). Absolvování těchto škol jim poskytuje kvalifikaci formálně odpovídající kvalifikaci absolventů střední odborné školy. Jejich vzdělávání však trvá o rok déle než vzdělávání žáků středních odborných škol, což se odráží ve větších rozpočtových výdajích ve státním školství, přičemž reálná připravenost absolventů k výkonu určitého zaměstnání je v porovnání s absolventy střední odborné školy horší.

Od roku 1990 je forma maturitních zkoušek předmětem živých sporů a diskusí. Byl to mimo jiné i důsledek iniciativ, které usilovaly jednak o rozšíření středního vzdělávání, jednak o zvýšení počtu studujících. Nutno podotknout, že v dobách Polské lidové republiky ukončovalo středoškolské vzdělávání ročně nanejvýš 50 % žáků středních škol, a méně než polovina z nich získávala úplné střední vzdělání. Jinak řečeno, maturitní zkoušky tehdy skládala menší část žakovské populace. V té době (koncem 80. let minulého století)

byl podíl Poláků s vysokoškolským vzděláním, který činil zhruba 7 %, jedním z nejnižších v Evropě. Přičemž nelze zapomínat na to, že požadavky vzdělávací politiky na maturitní zkoušky nebyly v Polské lidové republice zdaleka koncipovány na vysoké úrovni (což se bohužel po roce 1990 nijak zásadně nezměnilo). Nejlépe to dokládalo vynětí matematiky ze skupiny maturitních předmětů povinných pro všechny žáky (v roce 1983). Na okraj dodávám, že za pozornost stojí drastický pokles maturitních kritérií a počtu zkušebních předmětů v období Polské lidové republiky ve srovnání s meziválečným obdobím, kdy tyto zkoušky měly elitní ráz.

Maturita jako interní školní zkouška (tzv. *stará maturita*)

Před rokem 2005 probíhaly maturity prakticky formou interních školních zkoušek, protože členy zkušebních komisí zodpovědných za jejich průběh (včetně hodnocení) byli učitelé dané školy. Písemné práce tak známkovali učitelé, kteří maturanty předtím učili. Také témata a úlohy pro ústní část zkoušek sestavovali učitelé dané školy, a své žáky pak rovněž zkoušeli. Jediným vnějším prvkem této maturity byly bloky otázek a úloh v písemné části – za jejich přípravu zodpovídaly odbory školství v jednotlivých vojvodstvích. Proto se také písemné maturity v různých vojvodstvích mohly podstatně tematicky lišit. Je rovněž třeba připomenout, že materiály z konkrétního vyučovacího předmětu byly sestavovány s ohledem na druh školy, v níž maturita probíhala. Z tohoto důvodu existovaly jiné seznamy otázek ve školách pro mládež, a jiné ve školách pro vzdělávání dospělých, jiné dostávali žáci všeobecně vzdělávacích lyceí, jiné žáci ve středních odborných školách, a ještě jiné ve středních odborných učilištích. V lyceích byly zadávány různé bloky otázek podle profilu třídy. V každém vojvodství existovala státní zkušební komise, kterou ustavoval a přímo řídil odbor školství (jejími členy byli také představitelé školních komisí, za něž přímo zodpovídal ředitel školy). Tato komise sestavovala otázky a úlohy k písemné části maturity. Autoři maturitních bloků zůstávali v naprosté anonymitě, figurovalo v nich pouze jméno ředitele daného odboru školství, který tak plně zodpovídal za

jejich kvalitu. Členové státní zkušební komise také jménem odboru školství rozhodovali o řešení případných protestů ohledně průběhu zkoušek. Nutno podotknout, že hodnocení polské maturity probíhá jako jednoinstanční řízení (tento aspekt maturity se během reformy zkoušek po roce 1990 nezměnil), a hodnocení, které vystavuje zkoušející, je tudíž definitivní. Existuje pouze možnost žalovat porušení formálních podmínek průběhu zkoušek, což může v důsledku vést k jejich zneplatnění. Žáci mají v takové situaci právo opětného přistoupení ke zkouškám (v rámci téhož období). Fakt, že zkoušený se nemůže odvolat proti hodnocení vydanému zkoušejícím, je celkem obecně kritizován, takže otázku, zda je tento stav v souladu s platným právem, řešil ombudsman.

Každý maturant musel před rokem 2005 skládat dvě písemné zkoušky: z polštiny a z předmětu volitelného v rámci všeobecné vzdělávací předmětů vyučovaných ve škole, a pak zkoušky ústní z vybraného cizího jazyka a z volitelného předmětu. Je třeba připomenout, že při klasických starých maturitách, tedy těch, které vzdělávací systém v současné III. polské republice (*III. Rzeczpospolita*) zdědil po Polské lidové republice, byly všechny zkoušky hodnoceny na základě kritérií vymezených v dané škole, či spíš určených konkrétním učitelem. Tato kritéria byla ostatně většinou intuitivní. Proto také velmi často závěrečná známka z maturity (podle klasické školní klasifikační stupnice) vycházela nejen z úrovně písemné práce a ústní zkoušky, ale také ze *školní anamnézy* daného žáka. Zákonodárci vzali v úvahu, že pro mnohé žáky s komplikovaným posudkem to může při maturitě být závažná komplikace, a umožnili složení těchto zkoušek před mimoškolní komisí školského odboru. Největší popularitě se tyto komise těšily v roce 1993, kdy učitelé v období maturit stávkovali. Výsledky školní maturity samozřejmě nemohly sloužit k hodnocení kvality práce škol a nemohlo se na nich stavět v přijímacím řízení na vysoké školy. Maturita byla pro další studium podmínkou nutnou, avšak nepostačující. Dalo by se říci, že maturita otevírala mladým lidem cestu k přijímacím zkouškám na vysoké školy, byla tedy vlastně *přijímací předzkouškou*.

Pro mnohé *staré maturanty* byly pro maturitu příznačné zkoušky z polského jazyka, při nichž si žák volil jedno téma, a pak (v období pěti hodin) psal často rozsáhlý esej. Pro některé maturanty to byla jediná možnost vyzkoušet si delší literární formu. Každý rok bylo na seznamu jedno *poetické* téma – adept zkoušek měl interpretovat citovanou báseň. Rozhodná většina maturantů se těmito tématům bohužel vyhýbala – obávali se, že jejich interpretace nebude v souladu s očekáváním zkoušejícího (popularita těchto témat nepřesa-

hovala 5 % maturitních prací). V Krakovském vojvodství se žáci od počátku 90. let 20. století mohli pokusit o interpretaci současné polské poezie, ale ani to nepřispělo ke zvýšenému počtu těchto témat. Žáci nejraději volili témata, v nichž mohli použít naučená schémata interpretace povinné četby. Přitom však pro mnohé literárně citlivé mladé lidi byla tato forma maturity příležitostí k zajímavému intelektuálnímu dobrodružství, zvláště pokud důvěřovali kompetencím a objektivitě svého učitele.

Od staré maturity k nové

Na počátku *III. Rzeczpospolite* probíhaly diskuse o nedostatečnosti existujících maturitních zkoušek, během nichž zvláště výrazně vynikla tři centra: krakovské, vratislavské a poznaňské. Už koncem roku 1992 vznikla při krakovském odboru školství první pracovní skupina, která se zabývala návrhy změn v maturitních zkouškách, a v roce 1993 zahájilo ministerstvo školství oficiální práci na programu *Nová maturita*. Jeho hlavním cílem bylo vypracovat koncepci objektivizovaných, standardizovaných zkoušek, na jejichž základě lze přijímat studenty na vysoké školy a zjišťovat kvalitu všeobecného vzdělávání v Polsku. Ne náhodou probíhaly souběžně s prací na nové podobě maturitních zkoušek také práce nad programovým rámcem všeobecného vzdělávání (předcházela jim tzv. programová minima z let 1992-93). Stojí za to připomenout, že první vzdělávací rámce byly do polského školství zavedeny v roce 1997. Na jedné straně bylo cílem školské politiky otevření možnosti k tomu, aby učitelé vytvářeli autorská řešení programů (v rámci stávajícího programového rámce), na druhé pak precizní definice celostátních vzdělávacích standardů.

Ministerstvo školství vyjádřilo už v počátcích projektu nových maturit souhlas s tím, aby nejvíce angažované odbory školství zavedly do tehdejší formy maturit změny neodporující stávajícím právním regulacím. Tak například jedno z témat písemných maturit z dějepisu spočívalo na práci s prameny a do maturity z biologie bylo zavedeno téma, které bylo souborem úloh, a ne problémem vyžadujícím esejistické zpracování. Je záhodno podotknout, že v Krakovském vojvodství se od počátku 90. let 20. století jedno z témat písemných maturit vždy týkalo soudobých dějin, což mělo učitele povzbudit, aby k této části dějepisu přistupovali seriózně. Současně byly mj. v oblasti Krakova formulovány rámcové požadavky na žáky, které měly přispět k objektivizaci hodnotícího procesu.

V roce 1994 vzniklo v Polsku 8 regionálních skupin pro práci na nových maturitách, soustředěných kolem školských odborů v Krakově (což byl největší tým,

který zahrnoval 12 tehdejších vojvodství, tedy téměř čtvrtinu tehdy existujících), v Poznani, Vratislavi, Lodži, Gdaňsku, Łomży, Katovicích a Varšavě (varšavské centrum začalo naplno pracovat jako poslední). V oblastech působení jednotlivých regionálních skupin se postupně sjednocovala témata písemných maturit, přičemž přímou zodpovědnost za zkoušky nesl v každém vojvodství nadále školský odbor. Sjednocování předcházely dohody mezi jednotlivými školskými odbory.

V rámci práce některých regionálních skupin pro nové maturity (později transformovaných v regionální zkušební skupiny) proběhla také analýza problému přechodu žáků mezi základní a střední školou. Výsledkem byla koncepce závěrečných zkoušek v základních školách, které měly nahradit přijímací zkoušky na střední školy. Koncepce vznikala paralelně v Krakově a v Dolním Slezsku (tam sehrálo hlavní roli středisko ve Wałbrzychu). Tyto zkoušky (pod názvem Průzkum kompetencí žáků osmých tříd) proběhly poprvé v někdejší Krakovském a Wałbrzyském vojvodství v roce 1998. V letech 1999–2000 proběhlo na základě těchto zkoušek přijímání do středních škol v celém Malopolsku a v Dolním Slezsku. Právě práce na těchto zkouškách byly východiskem pro přípravu koncepce závěrečných zkoušek v reformovaném základním školství (*szkoła podstawowa*) a v gymnáziích (*gimnazjum*), které byly v polském vzdělávacím systému zavedeny v roce 2002. Práce na přípravě těchto zkoušek probíhaly klidněji než v případě maturit, protože je neprovázely přímý zájem politiků.

Je třeba zdůraznit, že projekt nových maturit postupoval úspěšně mimo jiné proto, že se stal programem vznikajícím zdola, nediktovaným z mocenských pozic. Členy maturitních pracovních skupin byli vynikající učitelé, praktici, a z jejich řad vycházeli vedoucí jednotlivých oborových skupin. Díky této strategii se dařilo účinně překonávat počáteční nechuť učitelů k novým maturitám, které tehdy mnozí považovali za projev nedůvěry orgánů řídících vzdělávání vůči učitelům a školním maturitním komisím. Vyplývalo to ze zpochybnění objektivitu interního školního hodnocení, a především intuitivní stránky hodnocení, která v něm převažovala.

Už při zahájení prací na koncepci nových maturit se předpokládalo, že bude sestávat ze dvou částí – základní (povinné pro všechny maturanty) a rozšířené (ta měla obsahovat volitelné předměty). První část měla být povinná pro všechny žáky, kteří ukončovali střední školu, druhá se pak měla stát základem pro přijímání na vysoké školy. Jinak řečeno, složení první části by žákům umožňovalo získat potvrzení o tom, že ukončili střední školu a mají středoškolské vzdělání. Počítalo se

také s tím, že práh úspěšnosti při rozšířených maturitách bude vyšší, než na základní úrovni (ponejvíce se navrhoval rozdíl o 10 %). Plynulo to z předpokladu, že ve zvolených předmětech budou žáci zvláště vynikat.

Nejvíce rozporů mezi osobami angažovanými v projektu, ale také mezi učiteli a těmi, kdo se zajímají o systém vzdělávání, vzbuzovala problematika požadavků ke zkouškám, především procentní prahy a okruh povinných maturitních předmětů. V této druhé záležitosti vyvolalo velké emoce znovuzavedení povinné matematiky. Působilo to tak, jako by se v jistém okamžiku konfliktní osou nových maturit stal právě tento předmět. Současně začala být zpochybňována nutnost určení prahů úspěšnosti s tím, že prý jsou zbytečné, že místo nich stačí zaznamenat počet získaných bodů. Vyskytly se také (mírně řečeno překvapivé) návrhy, aby ministerstvo školství před zkouškami určovalo procentní ukazatele osob, které mají v daném roce maturitu úspěšně složit.

Maturitní problematika se bohužel poměrně rychle stala součástí politické debaty. Tak např. levicoví politici se po roce 1997 začali prezentovat jako *obránci polské mládeže před matematikou*, a politici obecně se obávali vymezení vysokých prahů úspěšnosti, protože podle nich mohlo vyjít najevo, že příliš mnoho žáků by v takových zkouškách neobstálo. Definitivně připravil koncepci nových maturit tým ministrů Mirosława Handke a Edmunda Wittbrodta s úmyslem zavést ji od školního roku 2002. Měly to být zkoušky sestávající v povinné části písemných maturit z polštiny, volitelného jazyka a matematiky (vnímané jako jazyk exaktních a přírodních věd), a z fakultativní části prověřované na rozšířené úrovni. Před písemnou částí měli žáci skládat ústní část zkoušek (polština a cizí jazyk). Přičemž tato část zkoušek měla probíhat před školní zkušební komisí (měly to tedy v podstatě být interní školní zkoušky), a písemnou část měly realizovat externí zkušební komise. V roce 2001 proběhly testy nových maturit, ovšem po parlamentních volbách na podzim 2001, v nichž zvítězila levice, pozastavila pro rok 2002 čerstvě jmenovaná ministryně školství K. Łybacka novou formu maturitních zkoušek a přesunula jejich zavedení na rok 2005, přičemž z okruhu povinných předmětů vyňala matematiku. Pod vlivem protestů proti tomuto rozhodnutí (hlavně v akademických kruzích) však souhlasila pouze s možností, aby v roce 2002 skládali novou maturitu žáci, kteří si to budou přát (tuto možnost nedostali maturanti v letech 2003 a 2004). Nakonec byly v roce 2002 v Polsku dvě formy maturit. Nejvíce žáků se rozhodlo maturovat podle nového systému v Krakově (rekordního počtu dosáhlo IV. všeobecně vzdělávací lyceum T. Kościuszka), a

snad vůbec nejpriznivější atmosféra, pokud jde o nové maturity, zavládla v Malopolsku, což se odrazilo v nejvyšších regionálních ukazatelích počtu žáků, kteří maturovali podle tohoto systému.

Maturita, která byla v celém Polsku zavedena v roce 2005 ministryní Łybackou, byla deformací projektu týmu ministrů Handkeho a Wittbrodta. Nejenže nevyžadovala, aby všichni žáci složili zkoušku z matematiky, ale vycházela také z naprosto nenáročných kritérií. Žáci museli získat 30 % bodů z každého předmětu zkoušeného na základní úrovni. Na tomto seznamu byly: polský jazyk, cizí jazyk (volitelný) v ústní i písemné části zkoušek a volitelný předmět či předměty pouze v ústní části. Na úspěšnost maturity však neměly žádný vliv výsledky zkoušek na rozšířené úrovni. Vysoké školy začaly od roku 2005 přijímat studenty na základě výsledků maturit, přičemž indexy mohli mnohde získat žáci, kteří na rozšířené úrovni vůbec nematurovali. V roce 2006 vyšlo najevo, že nápaditost polských politiků při snižování maturitních kritérií nezná mezí. Takže tehdejší ministr školství R. Giertych, který chtěl zvýšit ukazatele úspěšnosti při maturitách, dospěl k řešení, podle něž byla úspěšnost celé maturity podmíněna získáním průměrně 30 procent ze tří povinně zkoušených předmětů. Zvláště pobuřující bylo, že toto rozhodnutí vydal po skončení květnového a červnového maturitního období. Toto řešení se ocitlo před Ústavním soudem, který je celé zamítl. Přitom však stojí za pozornost, že tentýž ministr rozhodl v roce 2007 o znovuzavedení matematiky jako povinného maturitního předmětu od roku 2010. V tomto roce jsme vlastně měli maturitu do značné míry odpovídající základním principům její struktury z 90. let 20. století. Je to bohužel stále maturita velmi odlišná od tehdy plánovaných kritérií. Lze konstatovat, že práce na koncepci státních maturitních zkoušek provázelo neustálé snižování požadavků, což se ostatně stalo skutečným neduhem polského vzdělávacího systému. Mimořádného *úspěchu* v této oblasti dosáhla ministryně K. Hall, která v roce 2009 vydala nařízení, jež umožňovalo žákům s nedostatečnou známkou absolvovat střední školu.

Nová maturita

Reformované a od roku 2005 realizované maturitní zkoušky jsou považovány za tzv. externí (neškolní) maturity proto, že za ně zodpovídají zkušební komise, které jsou ve vztahu ke škole komisemi externími. Jsou zodpovědné za přípravu zkušebních materiálů (s výjimkou otázek pro ústní část zkoušek) včetně pomůcek pro zkoušející (včetně návrhu klíče hodnocení jednotlivých úloh) a za hodnocení písemných

prací. Zkušební komise byly v Polsku zavedeny v roce 1999, během změn prováděných v polském školství týmem ministra Mirosława Handkeho. Zodpovídají za celý systém polských externích zkoušek, tedy v současné době za prověrky žáků na závěr základní školy, gymnaziální testy (na závěr druhého stupně základních škol – *gimnazjum*), maturity a zkoušky z odborného vzdělávání (na závěr středních odborných škol a učilišť). Komise působí centrálně a dále v rámci osmi oblastní komisí. Ředitele ústřední komise (kandidát musí vzejít z konkursu) jmenuje ministr školství. Oblastní zkušební komise (*Okręgowe Komisje Egzaminacyjne* – OKE) mají působnost do značné míry shodnou s dřívějšími regionálními týmy pro novou maturitu. Nejrozsáhlejší oblast (o rozměru tří vojvodství) pokrývá krakovská a poznaňská komise.

Jednotlivé komise připravují návrhy zkušebních materiálů, na jejichž základě vznikají na úrovni ústřední komise definitivní verze. Podobně jako při tzv. starých maturitách jsou autoři zkušebních materiálů v naprosté anonymitě. Osobou, která materiály schvaluje, je ředitel Ústřední zkušební komise (*Centralna Komisja Egzaminacyjna* – CKE). V celém Polsku obdrží maturanti, nezávisle na druhu absolvované školy, na zkouškách z daného předmětu stejné soubory (samozřejmě v rozlišení na základní a rozšířenou část). V jednom dni je maturant zkoušen z jednoho předmětu. Za průběh maturity a za hodnocení prací zodpovídají přímo oblastní komise. Maturitní práce hodnotí zkoušející z oblastních zkušebních komisí – jsou to učitelé, kteří úspěšně prošli školením, jež je připravuje pro tuto roli, a kteří jsou zapsáni v seznamu zkoušejících. Za práci ve zkušebních komisích dostávají odměnu navíc.

Je třeba zdůraznit, že systém zkoušek funguje nezávisle na orgánech školské správy. Odbory školství nemají vůči ředitelům oblastních zkušebních komisí, které působí na jejich území, žádnou řídicí pravomoc. Ředitel CKE je však nezávislý na ministru školství de facto jen co se týká samotného výkonu funkce, protože jmenování do funkce na rozhodnutí ministra závisí, ačkoli přímá služební podřízenost tu není. Mnohem lepším řešením by nepochybně bylo podřízení CKE (podle vzoru polského NKÚ) Sejmu a zavedení principu, že ředitelem CKE může být pouze osoba, která disponuje zkušenostmi a vědeckým zázemím v oblasti diagnostiky vzdělávání (podobné podmínky by měli splňovat také ředitelé oblastních komisí). V současném systému je bohužel možné, aby politici prostřednictvím ministra školství ovlivňovali zkušební kritéria ve snaze zlepšit ukazatele úspěšnosti při zkouškách a obecně výsledky externích zkoušek.

Nové maturitní zkoušky sestávají ze dvou částí:

- ústní – hodnocené školní zkušební komisí;
- písemné – hodnocené zkoušejícími z oblastní zkušební komise.

V ústní části jsou maturanti povinně zkoušeni z polského jazyka, volitelného živého jazyka (ze skupiny: angličtina, francouzština, španělština, němčina, ruština) na základní úrovni (lze si zvolit také zkoušku na rozšířené úrovni, považovanou pak za zkoušku navíc) a žáci z národnostních menšin, kteří se učí svou mateřštinu, dělají zkoušku také z tohoto jazyka. Navíc může každý žák v této části skládat zkoušku také z druhého cizího jazyka na rozšířené úrovni a žák z národnostní menšiny zkoušku ze své mateřštiny. Podmínkou započtení této části maturity je získání jmenším 30 procent z každého povinného předmětu.

V rámci písemné části je každý maturant na základní úrovni zkoušen:

- z polštiny;
- z cizího jazyka (tétož jako v ústní části);
- matematiky (od roku 2010 – předtím z jednoho z volitelných předmětů).

Žáci z národnostních menšin, kteří ze své mateřštiny jazyka skládali ústní část zkoušky, z něj musí být zkoušeni také písemně.

Navíc si každý maturant může zvolit jeden až šest předmětů navíc ze skupiny předmětů zkoušených v povinné části – tentokrát na rozšířené úrovni: biologie, chemie, filozofie, fyzika a astronomie, zeměpis (nejčastěji volený předmět), dějepis, dějiny hudby, dějiny umění, informatika, řečtina a antická kultura, latina a antická kultura, jazyk etnické skupiny, občanská nauka (předmět mezi maturanty velmi populární), věda o tanci. Pokud student zvolí dodatečnou zkoušku z nepovinného předmětu, může si vybrat mezi základní a rozšířenou úrovní.

Podmínkou zápočtu maturity je dosažení minimálně 30 % z možných bodů z každého povinného předmětu, zkoušeného na základní úrovni. Výsledky části „navíc“ nemají na zápočet zkoušek vliv. Písemnou část zkoušek skládá maturant většinou ve škole, kterou absolvoval (má také možnost obrátit se k řediteli OKE s prosbou, zda by mohl maturovat u jiné komise). V komisích mimo vlastní školu maturují většinou žáci, kteří si zvolili nejméně populární předměty (např. vědu o tanci). Pro takové zkoušky jsou ustavovány komise na městské či okresní úrovni. Za průběh zkoušek přímo v dané škole zodpovídá její ředitel, zmocněný k tomu ředitelem příslušné oblastní komise. Ředitel školy předsedá státní zkušební komisi složené z učitelů školy, které ředitel jmenuje. Školní komise nesou zvláštní zodpovědnost za správný průběh písemných

zkoušek. Objektivita jejich práce je zaručována tím, že dozor nad regulérním průběhem zkoušky nevykonávají učitelé zkoušeného předmětu. Nutno podotknout, že maturanti nemají právo klást jakékoli otázky spojené s obsahem zkoušeného předmětu. Proto má velký význam precizní formulace úloh. Laureáti a finalisté olympiád z daného předmětu jsou osvobozeni z povinnosti maturovat z něj a automaticky získávají 100 % bodů. Postižení žáci mají právo maturovat za podmínek přizpůsobených jejich potřebám (mj. v čase delším než jejich plně způsobilí spolužáci).

Od roku 2005 plní maturitní zkoušky roli přijímacích zkoušek ke studiu na vysoké škole. Přijímací systém vysokých škol určuje, které zkoušky (na jaké úrovni) má uchazeč o studium v daném oboru absolvovat a s jakými limity. V případě, že by vyšlo najevo, že absolvent střední školy nematuroval z předmětu požadovaného pro přijetí na daný studijní obor, může zkoušku složit během nejbližšího maturitního období. To každoročně trvá od května do září, přičemž podstatná část většinou probíhá v době od května do poloviny června. Během srpna a září probíhají převážně opravné zkoušky pro maturanty, kteří v prvním kole neuspěli v jednom z povinných předmětů (ústně nebo písemně). Každý absolvent střední školy má také možnost znovu maturovat z daného předmětu a opravit si výsledky z předchozího maturitního období.

Záměrem tvůrců koncepce nové formy maturit bylo, aby přijímání na vysoké školy vycházelo z nepovinné (volitelné) části maturity, zkoušené na rozšířené úrovni. Bohužel, existují vysoké školy, v nichž lze zahájit studium pouze po složení povinné maturity na základní úrovni. Což je ostatně jedna z příčin klesající úrovně vzdělání v polském vysokém školství. Nutno podotknout, že pojetí, v němž jsou výsledky maturit východiskem pro přijímání na vysoké školy, bylo součástí tvorby vzdělávacího systému se zkouškami, které završují studium v dané fázi vzdělávání náhradou za přijímací zkoušky na školy vyššího stupně, což mělo přispět ke snížení míry sociálních nerovností ve vzdělávání a rozšířit vzdělávání na střední a vyšší úrovni.

Poslední dobou sílí hlasy, že právě likvidace přijímacích zkoušek na vysoké školy a jejich náhrada maturitou sice přispěly k nárůstu počtu studentů, současně však přinesly značný pokles připravenosti mladých lidí ke studiu. Přitom skutečný problém spočívá spíše v již zmíněné možnosti, aby mnohé vysoké školy snižovaly požadavky na přijetí budoucích studentů. Snadno by se eliminoval, pokud by bylo stanoveno, že přijímání na vysoké školy může vycházet pouze ze zkoušek, které maturanti skládají na rozšířené úrovni, přičemž budou racionálně určeny bodové limity (na úrovni minimálně

50 %), zvláště pro předměty, jež mají pro daný obor studia klíčový význam. Zdá se, že pro vyřešení tohoto problému je nezbytný zásah ministra školství do systému přijímacího řízení vysokých škol. Měly by být stanoveny rámcové principy, jež by znemožnily dumping kritérií, k němuž se uchylují vysoké školy, na které se hlásí nižší počet studentů.

Maturita 2015

V roce 2015 přistoupí k maturitám první absolventi všeobecných lyceí, „reformovaných“ (či spíše deformovaných) ministryní K. Hall. Proto se také od květnového maturitního období onoho roku změnil podoba maturit. Ke zkouškám přistoupí mladí lidé, kteří se na středních školách učili podle nového, široce zpochybňovaného programového rámce všeobecného vzdělávání. Tato „reformovaná“ lycea jsou školami všeobecně vzdělávacími už jen v názvu. Od druhého ročníku v nich končí seriózní výuka dějepisu, fyziky, chemie, biologie a zeměpisu, jež by zahrnovala všechny žáky. Počínaje tímto okamžikem budou žáci vzdělávání podle profilů, zaměřených na vybrané předměty (dva až čtyři) na rozšířené úrovni. Jak prohlašují autoři této koncepce, měla by sloužit lepší přípravě žáků všeobecných lyceí ke studiu. Vybrané předměty by měly být spojeny s budoucími studijními obory. Proto také každý člověk obdařený základními schopnostmi logického myšlení mohl očekávat, že absolvent takového lycea bude povinen maturovat na rozšířené úrovni z předmětů, které si nejdříve zvolil a potom se je během školní docházky učil na rozšířené úrovni. Výsledky maturitních zkoušek z těchto předmětů by pak měly být východiskem pro přijímání na daný studijní obor. Limit úspěšnosti v této části maturity by samozřejmě měl být stanoven na mnohem vyšší úrovni, než v části základní. Tímto způsobem lze interpretovat nápady „reformátorů“ klasického, prověřeného modelu polského všeobecného vzdělávání. Vybrané předměty, které mají být základem budoucího studia, by měly být vyučovány na rozšířené úrovni dříve, než tomu bylo v předchozím systému, což by mělo mladé lidi mnohem lépe připravit ke studiu. Zvláště slabým bodem tohoto nápadu byla urychlená volba profilu výuky od druhého ročníku střední školy (požadovaná už během prvního ročníku lycea). „Reformátoři“ však celou dobu opakovali, že díky vyučování zvolených předmětů na rozšířené úrovni budou žáci ve vybraných předmětech dosahovat mimořádně dobrých výsledků, což následně potvrdí maturitou a budou pak studovat s lepšími výsledky než dosud.

Přitom však po četbě nařízení ministerstva školství z 25. 4. 2013, které určuje principy externích zkoušek

od roku 2015, už víme, že žáci nebudou muset nic potvrzovat. Žák, který na závěr střední školy přistoupí k maturitě, bude muset maturovat na základní úrovni ze třech předmětů (polština, cizí jazyk a matematika) a žáci z národnostních menšin také z mateřského jazyka, s podmínkou zápočtu každého z těchto předmětů na úrovni 30 % z možných bodů a složení minimálně jedné zkoušky z vybraného předmětu na rozšířené úrovni, bez nutnosti dosažení jakéhokoli limitu. Zvláště zajímavé je, že onen maturantem zvolený předmět vůbec nebude muset patřit mezi ty, jež se učil ve škole na rozšířené úrovni. Jinak řečeno, maturita 2015 bude pouze mírně modifikovanou formou dosavadních maturit, která mnohem spíše koreluje s předchozí strukturou všeobecného středoškolského vzdělávání (platnou do roku 2012).

Zvláště zajímavá je úvaha nad možností maturovat na rozšířené úrovni z libovolného předmětu, který ve škole nemusel být na dané úrovni vyučován. Po studiu koncepce maturity v roce 2015 podle předpisu týmu současné ministryně Szumilas se sotva lze vyhnout otázce: „Proč byl zničen předchozí, skutečně všeobecně vzdělávací model lyceí?“

Dá se předpokládat, že se autoři nové koncepce všeobecného vzdělávání zalekli důsledků případné maturitní katastrofy v roce 2015 a provedli jen kosmetické změny ve struktuře maturitních zkoušek. Kdyby totiž logicky dotáhli změny zavedené v programovém rámci z 23. 12. 2008, který měnil strukturu všeobecného vzdělávání v Polsku, museli by skutečně propojit maturitu s předchozí výukou v silně profilovaných lyceích. Pokud dnes předpokládají, že maturitu na rozšířené úrovni budou moci skládat žáci, kteří se předmět učili na rozšířené i na základní úrovni, svým způsobem přiznávají, že buďto žák učící se na rozšířené úrovni nebude připraven podstatně lépe, než jeho spolužák procházející základní úrovní, anebo se počítá s tak nízkým prahem obtížnosti úloh na rozšířené úrovni, že onen rozdíl mezi žáky nebude mít podstatný význam. Ať platí kterákoliv z těchto možností, máme co činit s dalším dílem seriálu *Snižování požadavků v polském vzdělávání*. Navíc si nelze nevšimnout, že taková podoba maturitních zkoušek mohla být zavedena do dříve platné struktury vzdělávání ve všeobecných lyceích.

Lesk a bída reformované polské maturity

Když před více než dvaceti lety začínaly práce na reformě polských maturit, předpokládalo se, že perspektivně budeme mít standardizované zkoušky s objektivním systémem hodnocení, které současně budou přijímací zkouškou na vysoké školy. Díky tomu získáme,

jak se reformátoři domnívali, nástroj k hodnocení úrovně všeobecného vzdělávání v Polsku, v návaznosti na realizaci celostátních vzdělávacích standardů. Stojí za připomínku, že reforma maturit byla jedním z kroků, jež měly způsobit zlepšení kvality vzdělávání v polských školách, a nejen šíření vzdělanosti na střední a vyšší úrovni. Bouřlivé dějiny programu nových maturit však ukázaly, že se podařilo naplnit jen málo počátečních předpokladů. Máme sice standardizované zkoušky, externě hodnocené, nahrazující někdejší přijímací zkoušky ke studiu. Standardizace však byla dovedena k hranicím absurdity, svým způsobem zničila smysl a cíl školní výuky, zvláště v případě humanitních předmětů. Zde hraje silně zápornou roli hodnotící klíč, jehož řešení mnozí zkoušející považují za verdikt, a ne pomocný materiál. V důsledku toho se z jedné strany opakují doporučení, aby se mladí lidé připravovali k tvůrčímu myšlení a řešení nestandardních problémů, a z druhé strany se od nich při externích zkouškách vyžaduje především schematické, imitační myšlení. Od učitelů a ředitelů škol se očekává, že budou tvořit školy motivující k získávání znalostí, přičemž forma externích zkoušek rozhodně více inklinuje k typu školy, která znalosti pouze předává. Pokud si uvědomíme, že učitelé během své každodenní práce přirozeně vyučují s ohledem na budoucí zkoušky, čelíme ohromnému problému, který by konečně měl být brán vážně.

Nelze si také nevšimnout mnoha problémů a slabin v práci celého zkušebního systému. Zvláštním skandálem je neustálý výskyt chyb v zadáních maturitních úloh, které osoby zodpovědné za systém zkoušek považují za nevyhnutelnou součást své práce. Současně lze těžko pochopit, proč si CKE nemůže poradit s problémem rozdílů v obtížnosti zkušebních materiálů pro maturity z jednoho předmětu v různých letech. Proto nelze výsledky zkoušek v různých letech srovnávat, což v podstatě znemožňuje diagnostiku kvality práce polského vzdělávacího systému. Nelze také opomenout problém chyb při opravování maturitních prací, což velmi komplikuje osudy maturantů, zvláště vezmeme-li v potaz jednoinstanční hodnotící proces.

Dějiny reformy polských maturit skvěle odráží proces snižování nároků, který v celém našem vzdělávacím systému po léta zaznamenáváme. Domnívám se, že tento proces dokonale ilustruje srovnání koncepce kritérií týkajících se úspěšnosti zkoušek, která byla navrhována v polovině 90. let minulého století, s kritérii, která navrhuje ministerstvo školství ve svém nařízení z 25. 04. 2013. V plánech nových zkoušek se totiž předpokládalo, že pro jejich zápočet bude sice platit požadavek 30 % z možných bodů z každé povinné zkoušky skládané na základní úrovni, ale pro přijetí ke

studiu na vysoké škole bude nezbytné složit zkoušky na rozšířené úrovni s limitem úspěšnosti na úrovni 40 % (což bylo kompromisní řešení, beroucí v potaz všeobecnost vzdělávání ve středním školství, a současně zachovávající racionální požadavky vůči uchazečům o studium). Maturanti v roce 2015 však budou moci absolvovat střední školu a zahájit studium po splnění oněch základních (povinných) kritérií a po přistoupení k pouze jedné zkoušce na rozšířené úrovni, bez nutnosti dosáhnout určené úrovně minimálního počtu bodů. Při pohledu na problém požadavků vůči maturantům nelze pominout míru obtížnosti maturitních úloh, které jsou v mnoha případech formulovány tak, že při četbě jejich obsahu se můžeme ptát, zda by si s nimi neporadil středně schopný žák druhého stupně. Vše je smutným důsledkem dramatického poklesu nároků v celém vzdělávacím systému. Dokud se tento proces nezastaví, sotva lze očekávat, že budeme mít korektní maturitní systém. Dnes náš systém bohužel rychlým tempem směřuje ke vzdělávání založenému na bezmyšlenkovitém plnění příkazů typu „najdi, podtrhni, vlož“. Ostatně krizi polského vzdělávání nejlépe ilustruje ukazatel úspěšnosti při maturitách ve všeobecných vzdělávacích lyceích pro mládež, oscilující kolem 90 %. Což znamená, že každý desátý absolvent těchto škol není schopen projít maturitou o zcela mikroskopickém rozsahu nároků. V jiných druhích středních škol klesají tyto ukazatele dokonce pod 50 %. Jinak řečeno, žáci jaksi promrhávají čas strávený ve škole. Lze se jen domýšlet, jak by vypadaly ukazatele úspěšnosti, kdyby stoupla úroveň obtížnosti úloh a začal platit požadavek, aby alespoň jeden předmět byl zkoušen na rozšířené úrovni s minimálním prahem 40 % z možných bodů. Je však důležité velmi silně zdůraznit, že naším problémem není model externích maturit, ale jeho chybná realizace a nešťastný způsob jeho využití.

Z polštiny přeložila Lucie Szymanowska

¹ *Ośrodek Myśli Politycznej* <http://www.omp.org.pl/>

² *Centrum pro studium demokracie a kultury* <http://www.cdk.cz/>

Autor

Dr. Jerzy Lackowski

Uniwersytet Jagielloński

Kraków

<http://www.sp.uj.edu.pl/>

<mailto:jerzy.lackowski@uj.edu.pl>

Ukončování středního vzdělávání v Evropě 1

Polsko

Druhy středních škol	věk žáků
<i>Liceum ogólnokształcące</i> (všeobecně vzdělávací lyceum)	16-19
<i>Liceum profilowane</i> (specializované lyceum)	
<i>Technikum</i> (střední odborná škola)	16-20
<i>Uzupełniające liceum ogólnokształcące</i> (doplňovací všeobecně vzdělávací lyceum)	18/19-20/22
<i>Technikum uzupełniające</i> (doplňovací střední odborná škola)	18/19-21/22

Na konci studia se ve všech v tabulce uvedených školách konají závěrečné zkoušky (*egzamin dojrzałości – matura*). Školy vydávají maturitní vysvědčení (*świadcetwo maturalne*), které je podmínkou pro vstup na vysokou školu. Nové maturitní zkoušky byly zavedeny v roce 2005 v lyceích a v následujících letech v odborných školách a v doplňovacích lyceích a školách.

V roce 2009 již probíhaly maturitní zkoušky ve všech druhích škol podle nových pravidel¹.

Maturitní zkouška se řídí nařízením ministra školství ze dne 30. dubna 2007 o podmínkách a způsobu hodnocení, klasifikaci a postupu do vyšší třídy žáků a studentů a také o provádění testů a zkoušek ve veřejných školách (*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych*).

Maturitní zkouška je formou hodnocení úrovně všeobecného vzdělání a prověřuje vědomosti a dovednosti, které jsou uvedeny ve standardech zkušebních požadavků, zveřejněných ministerstvem školství. (§ 53.1)

Maturitní zkoušky se konají jednou ročně v době od května do září. Harmonogram zkoušek určuje ředitel Ústřední zkušební komise (*Centralna Komisja Egzaminacyjna – CKE*)² a oznamuje ho na webových stránkách CKE do 1. září toho školního roku, v němž se budou maturitní zkoušky konat.

Maturitní zkouška je složena ze dvou částí: externí písemné, organizované a hodnocené regionálními zkušebními komisemi (*Okregowe Komisje Egzaminacyjne – OKE*)³ a interní ústní (zadávané a hodnocené školou).

Zkušební úlohy pro písemnou část maturitní zkoušky určuje CKE. Jsou vtištěny na jednotných formuláři pro celé Polsko.

Maturitní zkoušku lze skládat na základní nebo vyšší úrovni (nepovinný doplňující předmět vždy jen na vyšší úrovni, a proto ti, kdo chtějí skládat zkoušku z doplňujícího předmětu, si musí zvolit vyšší úroveň).

Ústní část zkoušky se skládá z povinných předmětů: polština nebo jazyk národnostní menšiny, cizí jazyk; a z doplňujících předmětů: další cizí jazyk, jazyk národnostní menšiny, regionální jazyk (kašubština).

Písemná část se skládá z povinných předmětů: polština, cizí jazyk (stejný jako v ústní části) a z povinně volitelných předmětů (biologie, chemie, fyzika a astronomie, filozofie, zeměpis, dějepis, dějiny hudby, dějiny umění, informatika, latina a antická kultura, jazyk národnostní menšiny, matematika, společenské vědy, nauka o tanci); a z maximálně tří doplňujících předmětů (biologie, chemie, fyzika a astronomie, filozofie, zeměpis, dějepis, dějiny hudby, dějiny umění, informatika, latina a antická kultura, jazyk národnostní menšiny, kašubština, cizí jazyk stejný jako v ústní části, matematika, společenské vědy, nauka o tanci).

Pro úspěšné složení maturitní zkoušky (*egzamin maturalny*) a získání maturitního vysvědčení (*świadcetwo dojrzałości*) je třeba dosáhnout přinejmenším 30 % z celkového počtu bodů za každý povinný předmět v ústní i písemné části.

¹ SITKO, Halina. Maturitní zkoušky v roce 2009 : základní informace. Varšava, 2008. 23 s. (prezentace – v tištěné podobě k dispozici v knihovně NÚOV)

KOLETYŃSKA, Katarzyna a SITKO, Halina. Externí hodnocení. Příprava Centralna Komisja Egzaminacyjna. Varšava, 2008. 33 s. (prezentace – v tištěné podobě k dispozici v knihovně NÚOV)

² <http://www.cke.edu.pl/>

³ OKE jsou v těchto městech: Gdańsk, Jaworzno, Kraków, Łomża, Łódź, Poznań, Warszawa, Wrocław

Pro nové čtenáře převzato ze Zpravodaje 9/2009, s. 5-6.

Další novější články o školství v Polsku:

Poradenství v Polsku, Zpravodaj 2/2012, s. 7-8

Vyšší a vysokoškolské odborné vzdělávání v Polsku, Zpravodaj 1/2012, s. 8

Odborné vzdělávání v Polsku, Zpravodaj III/2011, s. 1-4

<http://www.nuv.cz/publikace/zpravodaj-odborne-vzdelavani-v-zahranici-1>